

# Strategie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce w latach 1990–2020<sup>1</sup>

**Jan Siekierski**

Małopolska Wyższa Szkoła  
Ekonomiczna w Tarnowie  
Wydział Zarządzania i Turystyki

---

**Abstrakt:** W opracowaniu zaprezentowano w historycznym zarysie koncepcje strategiczne rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa (szerzej: sektora rolno-spożywczego) i ich wdrożenie w Polsce w latach 1990–2020. W rozważaniach tych uwzględniono kompatybilność owych dokumentów z normami ogólnokrajowymi oraz unijnymi. Dla ich przedstawienia przyjęto dwa okresy przemian, tj. początkowy transformacji systemowej i stowarzyszenia ze strukturami unijnymi oraz pełnego członkostwa Polski w UE. W artykule scharakteryzowano także przemiany polskiego sektora rolno-spożywczego w świetle wielkości średniounijnych (UE-24) przed i po akcesji Polski do UE. W ostatniej części opracowania omówiono główne treści diagnozy, założenia i wymogi realizacyjne aktualnie wdrażanej Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020.

**Słowa kluczowe:** strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, transformacja systemowa, integracja europejska, zrównoważony rozwój, dokumenty strategiczne, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020

---

## 1. Wstęp

Pojęcie „strategia” pochodzi ze słownictwa wojskowego i zostało przeniesione także do nauki ekonomii oraz do gospodarki. Strategia w tym ostatnim znaczeniu zawiera treści odnoszące się do rozwoju społeczno-gospodarczego w perspektywnym podejściu do tego tematu. Może dotyczyć rozwoju kraju, regionu, gminy, bądź też szerzej – różnych aspektów przestrzennych, np. rozwoju obszarów wiejskich, miejskich, przemysłowych itp. W innym jeszcze ujęciu strategia może być skupiona na rozwoju sektorów (np. rolno-spożywczego, energetycznego) bądź działów gospodarki (np. rolnictwa, przemysłu wydobywczego i energetyki).

Strategia wytycza cele ogólne i szczegółowe, które mają być przedmiotem realizacji, dlatego znajdzie odzwierciedlenie w działaniach programowych i planistycznych, podle-

---

<sup>1</sup> Referat wygłoszony w Akademii Zarządzania i Pedagogiki w Rydze – Oddział w Cēsis w dniu 16 kwietnia 2013 r. w ramach unijnego programu Erasmus.

Korespondencja: Jan Siekierski  
Małopolska Wyższa Szkoła  
Ekonomiczna w Tarnowie  
Wydział Zarządzania i Turystyki  
ul. Waryńskiego 14  
33-100 Tarnów, Poland  
Tel. +48 14 65 65 528  
Email: jan.siekierski@mwse.edu.pl

gając konkretyzacji w sformułowaniach założeń polityki gospodarczej i jej instrumentach. W społeczeństwie demokratycznym propozycje w nich zawarte wymagają akceptacji w organach przedstawicielskich, takich jak parlament i samorząd terytorialny.

Celem niniejszego opracowania jest prześledzenie w historycznym ujęciu okresu transformacji gospodarczej i integracji Polski ze Wspólnotami Europejskimi, realizowanych strategii i programów oraz zadań planistycznych rozwoju rolnictwa i wsi w latach 1990–2020. Uwzględniając konkretne uwarunkowania przemian, przyjmowano różne koncepcje strategiczne rozwoju w świetle działań organizacyjno-instytucjonalnych, w tym zarówno w okresie przedakcesyjnym, jak i po uzyskaniu pełnego członkostwa w Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 roku. Od strony merytorycznej zwrócona także zostanie uwaga na kwestie o zasadniczym znaczeniu w tych strategiach – ochrony zasobów i środowiska, bezpieczeństwa żywnościowego, ekologizacji produkcji, równowagi i wielofunkcyjnego rozwoju, również w kontekście kompatybilności z wymogami unijnymi, w tym zwłaszcza Wspólnej Polityki Rolnej UE (*Wspólna...*, 2014). Ważnym elementem tych rozważań będzie omówienie stanu polskiego sektora rolno-spożywczego w świetle informacji o stanie tego sektora w UE zarówno przed, jak i po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Materiały wykorzystane w prezentowanej pracy to głównie dokumenty planistyczne związane z przygotowaniem i opracowaniem strategii rozwojowych, a także opracowania naukowe, w tym o zbliżonej tematyce. Będą w tym zakresie zastosowane m.in. syntetyczne opracowania tabelaryczne pochodzące ze źródeł literaturowych zamieszczonych w bibliografii.

## 2. Sektor rolno-spożywczy i obszary wiejskie przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej

Wysoka pozycja polskiego rolnictwa w UE wynika ze znacznego udziału w powierzchni (7,2% areалу 27 krajów), dużej produkcji rolniczej (szóste miejsce w 2009 roku) oraz ilości użytków rolnych (zajmują około 10% areálu Wspólnoty, co stawia nas na trzecim miejscu w UE) (Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012).

Ludność Polski w 2009 roku wynosiła 7,7% jej ogółu w Unii, zaś ludność rolnicza aż 25,7% (pierwsze miejsce w Europie). Zmniejsza się udział rolnictwa w PKB, wynosząc około 3% w 2009 roku, podobnie jak w wielu innych krajach, zwłaszcza bardziej zaawansowanych w rozwoju gospodarczym aniżeli Polska.

Tabela 1 ilustruje znaczenie Polski w produkcji rolniczej UE w przyjętych dla celów porównawczych latach 2000 i 2009. Z przedstawionych danych wynika, że zajmujemy w UE pierwsze miejsce w produkcji jabłek, a drugie – ziemniaków i żyta. Również w produkcji jaj, trzody chlewnej i mleka lokujemy się w ścisłej czołówce.

Tabela 2 w sposób bardziej szczegółowy ilustruje zasoby pracy w rolnictwie polskim na tle całej UE. W 2009 roku w UE było 22,5 mln ludności rolniczej, tj. 4,5% ogółu ludności, zaś w Polsce 5,8 mln (15,2%) ogółu. Ludność rolnicza w Polsce stanowiła 25,7% tej ludności w UE. W ciągu 10 badanych lat spadek ludności rolniczej, jak i ludności aktywnej zawodowo w rolnictwie był zbliżony i wynosił około 20%. W polskim rolnictwie pracuje około 3 mln osób, a w całej Unii – 11 mln. Tempo zmian w tym okresie było większe w UE aniżeli w naszym kraju.

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki w zakresie rolnictwa i ludności Polski w Unii Europejskiej w latach 2000 i 2009

(Table 1. Basic indicators in agriculture and the Polish population in the European Union between 2000 and 2009)

Wyszczególnienie (Specification)	2000		2009	
	Udział Polski (w %) (The participation of Poland [%])		Miejsce Polski (Place of Poland)	
	15 krajów (15 countries)	27 krajów (27 countries)	15 krajów (15 countries)	27 krajów (27 countries)
1. Powierzchnia (Area) – w tym: użytki rolne (including farmland)	9,7 13,1	7,2 10,1	6 3	6 3
2. Ludność (Population) – w tym: rolnicza (including agricultural)	10,1 •	7,7 25,7	6 1	6 1
3. Produkcja (Production of):				
– żyta (rye)	73,7	37,6	2	2
– ziemniaków (potatoes)	48,7	15,5	1	2
– jabłek (apples)	13,6	21,6	4	1
– mięsa (meat)	8,0	8,3	6	5
– mleka krowiego (cow's milk)	9,7	8,2	5	5
– jaj kurzych (hen eggs)	8,0	9,0	7	5
4. Pogłowie (The number of):				
– bydła (cattle)	7,4	6,4	7	7
– trzody chlewnej (pigs)	14,0	9,3	3	4

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 26.

Z ustaleń autorów opracowania (*Wspólna...*, 2014) wynika, że w latach 2007–2008 dynamika zmian środków trwałych brutto w rolnictwie w Polsce i krajach UE-27 była podobna, zaś w 2009 roku u nas była wyższa w stosunku do 2005 roku (tabela 3).

Tabela 2. Ludność rolnicza i ludność zawodowo aktywna w rolnictwie Polski i UE w latach 2000–2009  
(Table 2. Agricultural and economically active population in Polish and the EU agriculture in the years 2000–2009)

Wyszczególnienie (Specification)	Ludność rolnicza (Agricultural population)					Ludność aktywna zawodowo w rolnictwie (Economically active population in agriculture)				
	W tys. (thousands)		Dyna- mika (w %) (Dyna- mics [%])	% ogółu ludności (% of the total population)		W tys. (thousands)		Dyna- mika (w %) (Dyna- mics [%])	% ogółu ludności (% of the total population)	
	2000	2009		2000	2009	2000	2009		2000	2009
UE-27 (EU27)	30978,0	22527,0	–27,3	6,4	4,5	14955,0	11090,0	–25,8	3,1	2,2
Polska (Poland)	7270,0	5798,0	–20,2	19,0	15,2	3763,0	3036,0	–19,3	9,8	7,9

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 29.

Tabela 3. Dynamika zmian środków trwałych brutto w rolnictwie Polski i UE w latach 2007–2010  
(Table 3. Dynamics of changes in gross fixed capital formation in Polish and the EU agriculture in 2007–2010)

Wyszczególnienie (Specification)	Środki trwale brutto w rolnictwie 2005 r. = 100% (Gross fixed capital formation in agriculture in 2005 = 100%)		
	2007	2008	2009
UE-27 (EU27)	122,1	131,8	112,7
Polska (Poland)	121,1	135,1	144,0

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 32.

Relacje między zasobami ziemi UR a nakładami czynników produkcji w rolnictwie w 2010 roku wskazują na duże różnice między średnią unijną a Polską i są niekorzystnie dla polskiego rolnictwa (por. tabela 4).

Tabela 4. Relacje między zasobami ziemi UR i nakładami czynników produkcji w rolnictwie Polski i UE w 2010 r.  
(Table 4. Relationships between land resources and expenditures UR factors of production in agriculture Polish and the EU in 2010)

Wyszczególnienie (Specification)	Powierzchnia UR* na 1 AWV** (w ha) (Area UR* in 1 AWV** [in ha])	Wartość nakładów kapita- łowych (zużycie pośrednie i amortyzacja) na 1 AWU (w tys. euro) (The value of capital expendi- ture [intermediate consump- tion and amortization] on 1 AWU [in thousands Euros])	Wartość nakładów kapita- łowych (zużycie pośrednie i amortyzacja) na 1 ha UR* (The capital expenditure [in- direct consumption and depre- ciation] on 1 ha UR*)
UR	16,4	25,8	1572,0
Polska	7,7	7,3	941,0

\* Użytki rolne, na których prowadzona jest rolnicza produkcja roślinna.

\*\* Dane dla 11 krajów pochodzą z 2009 r.; 1 AWU – roczna jednostka pracy przyjęta przez GUS, wynosi 2120 godz. pracy w roku (265 x 8 godz.).

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 33.

Powierzchnia UR na roczną jednostkę pracy (AWU) w polskim rolnictwie wynosząca 7,7 ha stanowi mniej niż połowę odpowiedniej wielkości w UE-27 (16,4 ha). Wartość nakładów ustalonych na 1 ha UR w UE wynosiła 1572 euro, a w Polsce 941 euro.

Udział polskiego rolnictwa w produkcji UE-27 w 2010 roku wyniósł 5,6%, a w nakładach pracy w tys. euro na 1 AWU naszego rolnictwa do średniej unijnej około 31%, co w produktywności zasobów ziemi liczonej w euro na 1 ha UR stanowi blisko dwie trzecie średniej unijnej.

Interesująco przedstawiają się zmiany w strukturze agrarnej Polski w porównaniu z krajami UE-27, aktualizowane przez autorów (Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012) w dość krótkim okresie 2005–2009 (tabela 5).

Tabela 5. Liczba i struktura agrarna gospodarstw w Polsce i UE-27 w latach 2005–2009  
(Table 5. The number and agrarian structure of farms in Poland and the EU27 in 2005–2009)

Wyszczególnienie (Specification)	2005				
	Ogółem (Total)	w tym ha (amount of ha)			
		< 5	5–20	20–50	> 50
Liczba gospodarstw według grup obszarowych (w tys.) (Number of farms by area groups [in thousands])					
UE-27 (EU27)	14482,0	10349,0	2616,0	826,0	692,0
Polska (Poland)	2476,0	1751,0	608,0	96,8	20,7
Struktura gospodarstw rolnych według grup obszarowych (w %) (The structure of agriculture farms according to the area groups [%])					
UE-27 (EU27)	100,0	71,5	18,0	5,7	4,8
Polska (Poland)	100,0	70,7	24,6	3,9	0,8
Wyszczególnienie (Specification)	2009				
	Ogółem (Total)	w tym ha (amount of ha)			
		< 5	5–20	20–50	> 50
Liczba gospodarstw według grup obszarowych (w tys.) (Number of farms by area groups [in thousands])					
UE-27 (EU27)	13700,0	9645,0	2553,0	804,0	698,0
Polska (Poland)	2391,0	1637,0	629,0	101,0	23,6
Struktura gospodarstw rolnych według grup obszarowych (w %) (The structure of agriculture farms according to the area groups [%])					
UE-27 (EU27)	100,0	70,4	18,6	5,9	5,1
Polska (Poland)	100,0	68,5	26,3	4,2	1,0

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 33.

Z tabeli 5 wynika silne rozdrobnienie gospodarstw rolnych. W 2009 roku polskie gospodarstwa stanowiły 17,5% ogółu gospodarstw w Unii Europejskiej. Gospodarstwa rolne o wielkości 5 ha stanowią ponad 70%, z niewielką zmianą w 2009 roku w stosunku do roku 2005 (podobnie w całej UE). Gospodarstwa o wielkości 5–20 ha stanowiły w Unii w 2009 roku 18,6% (w Polsce 26,3%) wobec 18% w 2005 roku (w Polsce 24,6%). Gospodarstwa o wielkości 20–50 ha i powyżej 50 ha stanowią tylko kilka procent w ogólnej ich liczbie zarówno w Polsce, jak i UE.

Analizując sytuację w polskim przemyśle spożywczym na tle UE-27, należy zwrócić uwagę na wartość produkcji i jej zmiany w latach 2000–2008, strukturę podmiotową przemysłu spożywczego, zatrudnienie oraz wydajność w tej gałęzi gospodarki.

Tabela 6 przedstawia realną wartość produkcji w miliardach euro przemysłu spożywczego i jej zmiany w latach 2000–2008 wraz ze zmianami w liczebności przedsiębiorstw.

Tabela 6. Przemysł spożywczy w Polsce na tle UE w latach 2000–2008  
(Table 6. Food industry in Poland in the EU in 2000–2008)

Wyszczególnienie (Specification)	Realna wartość produkcji w mld euro (Real value of production in billions EUR)		Dynamika (w %) (Dynamics [%])	Liczba firm w tys. (Number of companies in thousands)		Dynamika (w %) (Dynamics [%])
	2000	2008		2000	2008	
UE-27 (EU27)	705,5	904,0	28,1	326,8	301,0	-7,9
Polska (Poland)	44,1	66,9	51,7	21,9	16,1	-26,5

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 54.

Przemysł spożywczy w Polsce w omawianych latach rozwijał się w tempie wyższym niż w całej UE. Polska stała się szóstym producentem żywności we Wspólnocie, ustępując tylko Niemcom, Francji, Włochom, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii, a jej udział w produkcji ogólnej UE zwiększył się w latach 2000–2008 do 7,4%. Liczba przedsiębiorstw zmniejszyła się w tym okresie zarówno w UE, jak i w Polsce, jednakże w tej ostatniej ponad trzykrotnie bardziej.

Struktura podmiotowa przedsiębiorstw wskazuje na większy udział firm dużych w UE, bo 52,1% w 2003 roku i 51,5% w 2008 roku, podczas gdy w Polsce odpowiednio: 43,5% i 5,11%. Z kolei firmy średnie w powyższym ujęciu stanowiły: UE – 26% i 26,9%, Polska – 31% i 28%, zaś małe i mikro: UE – 21,9% i 21,6%, Polska – 25,5% i 20,8%.

W omawianych latach nastąpił wzrost koncentracji w przemyśle spożywczym UE i Polski ze znacznym udziałem korporacji transnarodowych, niestety przy rosnącym nadmiernym udziale praktyk monopolistycznych i transferze zysków za granicę, a także eliminacji z rynku wielu firm krajowych, a w konsekwencji wzroście bezrobocia.

Tabela 7 obrazuje zatrudnienie i wydajność pracy w przemyśle spożywczym Polski i UE w latach 2000 i 2008.

Tabela 7. Zatrudnienie i wydajność w Polsce i Unii Europejskiej  
(Table 7. Employment and work productivity in Poland and EU)

Wyszczególnienie (Specification)	Zatrudnienie (w tys. osób) (Employment [in thousands persons])			Wydajność pracy (w tys. euro/1 zatrudnionego) (Work productivity [in thousands of euro/1 employee])			
	2000	2008	Dynamika (w %) (Dynamics [%])	2000	2008	Realny wzrost (Real growth)	Dynamika (w %) (Dynamics [%])
UE-27 (EU27)	4815,2	4579,2	-4,9	146,5	197,5	51,0	34,8
Polska (Poland)	448,0	443,3	-1,0	98,4	150,9	52,5	53,4

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 57.

Jak wynika z tabeli 7, zatrudnienie w przemyśle spożywczym krajów UE zmniejszyło się w tych latach o blisko 5%, a w Polsce o 1%. Oceniając efektywność działalności gospodar-

czej przez pryzmat wydajności pracy, można zauważyć jej wyższą realną wartość i dynamikę w Polsce aniżeli w UE jako całości w wyżej wymienionych latach.

Analiza zmian zachodzących na obszarach wiejskich jest widoczna w demografii oraz poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Na podstawie raportu Eurostatu dla Komisji Europejskiej sytuacji w zakresie grup ludności ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Ludność w Polsce i UE według nowej typologii unijnej (stan na 1.01.2011 r.)  
(Table 8. Population in Poland and the EU, according to a new EU typology [as of 2011-01-01])

Wyszczególnienie (Specification)	Ludność w tys. osób (Population in thousands)			Procent ogółu ludności (Percentage of total population)		
	Miejska (Urban)	Pośrednia (Indirect)	Wiejska (Rural)	Miejska (Urban)	Pośrednia (Indirect)	Wiejska (Rural)
UE-27 (EU27)	206 683,0	177 293,0	117 464,0	42,0	35,0	23,0
Polska (Poland)	10 814,0	12 965,0	14 421,0	28,0	34,0	38,0

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 49.

Ludność wiejska w UE stanowi 23% jej ogółu wobec 38% w Polsce. Zwraca uwagę grupa ludności pośredniej, często związanej z pracą poza rolnictwem, a zamieszkującej na wsi. Jej odsetek jest zbliżony w Polsce do średniej unijnej (35%).

Wzrost dochodu narodowego w Polsce dokonał się w istotny sposób pod wpływem zmian w dochodach ludności wiejskiej. Zmiany w PKB na osobę w Polsce i UE-27 w latach 2000–2011 ilustruje tabela 9.

Tabela 9. Dynamika zmian PKB w Polsce i UE w latach 2000–2011  
(Table 9. Dynamics of changes in GDP in Poland and the EU in the period 2000–2011)

Wyszczególnienie (Specification)	UE-27 (EU27)				
	2000	2004	2007	2009	2011
UE-27 (EU27)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Polska (Poland)	48,0	51,0	54,0	61,0	65,0

Źródło: Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 50.

Jak wynika z tabeli 9, w latach 2000–2011 zmniejszył się o 17 punktów procentowych dystans Polski do średniego poziomu PKB w krajach UE-27. Dysproporcje dochodów, wyrażonych w PKB, między mieszkańcami miast i wsi zmniejszyły się w latach 2004–2010 z 51,4% do 40,1%, a dochody ludności wiejskiej wzrastały szybciej niż miejskiej pod wpływem dotacji, które tworzą ponad połowę dochodów rolników (Chechelski, Grochowska, Wigier, 2012, s. 51). Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) wypłaciła rolnikom od 2004 roku do końca maja 2012 roku ponad 139 mld zł, z tego 76,8 mld zł stanowiły dopłaty bezpośrednie, a około 62,5 mld zł środki z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013 (Zielonym do Unii..., 2014).

Napływ tak dużych środków finansowych przyczynił się do znacznego postępu w rozwoju i przemianach polskiego rolnictwa i wsi w wyniku prowadzonej w UE Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Reasumując, można stwierdzić, że rolnictwo polskie zajmuje istotne miejsce w rolnictwie UE, chociaż w ostatnich 10 latach nie zaszły w nim zasadnicze zmiany w zakresie wielkości zasobów, jak i w relacjach między kapitałem, pracą i ziemią. Rolnictwo polskie jest jeszcze mało konkurencyjne, gdyż występuje w nim niska produktywność ziemi i pracy. Struktura agrarna jest niekorzystna, co odpowiada za małą skalę produkcji, a w konsekwencji niską wydajność i dochody.

Zdecydowanie korzystniej przedstawia się sytuacja w polskim przemyśle spożywczym, o czym świadczy liczące się miejsce w produkcji żywności, wysoka dynamika rozwojowa i koncentracja produkcji, wzrastająca konkurencyjność oraz nowoczesność.

Do pozytywnych przemian zachodzących m.in. pod wpływem środków pomocowych z funduszy strukturalnych UE należy zaliczyć rozwój obszarów wiejskich oraz rolnictwa, chociaż tempo tych zmian jest uważane za zbyt wolne, zwłaszcza w zakresie struktury agrarnej.

### **3. Strategia rozwoju rolnictwa i wsi w początkowym okresie transformacji systemowej i stowarzyszenia z UE**

W okresie początkowym transformacji sytuacja w gospodarce, a zwłaszcza w rolnictwie przedstawiała się niekorzystnie, nie sprzyjając niezbędnym reformom. Tak więc lata 1990–1992 to okres recesji, a w rolnictwie głębokiej dekonjunktury (1993–1994). W następnych dwóch latach (1995–1996) sytuacja na wsi uległa pewnej poprawie dzięki sprzyjającym uwarunkowaniom zewnętrznym, odnotowano nawet dość znaczny wzrost produkcji rolnej. Jednakże w kolejnych latach koniunktura w rolnictwie ponownie się załamała w związku z zaistniałymi niekorzystnymi warunkami meteorologicznymi (powódź).

Na podstawie wdrażanej od 1 stycznia 1990 roku „strategii szokowej” Leszka Balcerowicza przystąpiono do urynkowania produkcji rolnej wraz z powołaniem Agencji Rynku Rolnego (ARR). Rozpoczęto także działania na rzecz przemian strukturalnych i funkcjonalnych. W pierwszym ujęciu oznaczało to przekształcenia własnościowe i utworzenie 1 stycznia 1993 roku instytucji służącej do tego celu: Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWR SP), obecnie działającej pod nazwą Agencja Nieruchomości Rolnej. W drugim ujęciu – podobnie jak w całej gospodarce – przywrócono w gospodarce rolnej ekonomiczne mechanizmy samoregulacji rynkowej.

Koncepcja neoliberalna przemian gospodarczych zastosowana w rolnictwie w momencie szczególnie niekorzystnej sytuacji tego sektora musiała przynieść dalsze pogorszenie warunków gospodarowania i życia ludności rolniczej. Tym bardziej że znaczna część ludności dwuzawodowej, pochodząca z silnie rozdrobnionego rolnictwa, zaczęła szybko powiększać przeludnienie agrarne wsi wraz z lawinowo wzrastającym bezrobociem w kraju.

W świetle wyżej przedstawionych faktów Augustyn Woś opublikował w „Ekonomiście” *Strategię rozwoju sektora żywnościowego w Polsce* (Woś, 1994, s. 391). Nowa ekipa rządowa w 1993 roku dokonała reorientacji polityki gospodarczej, uwzględniającej większą rolę interwencjonizmu państwowego, szczególnie w rolnictwie (zgodnie z sugestią zawartą



we wspomnianej koncepcji A. Wosia). Znalazło to odzwierciedlenie w programie opracowanym przez Grzegorza Kołodkę pt. *Strategia dla Polski*, przyjętym do realizacji przez rząd w 1994 roku, oraz w dokumencie *Założenia polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej do 2000 roku*, opracowanym przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

W zmienionym podejściu programowym do rolnictwa i wsi, uwzględniającym cele długookresowe w polityce interwencyjnej państwa, główną uwagę skupiono na następujących zadaniach (Siekierski, 1996, s. 108):

- przyspieszenie przemian strukturalnych i modernizacyjnych w rolnictwie,
- uwzględnienie unijnych zaleceń i działań w kierunku głoszonej nowej koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi dla tworzenia miejsc pracy na wsi poza rolnictwem.

W większym stopniu niż dotychczas położono nacisk na ożywienie inwestycji, produkcji i dochodów rolniczych, unowocześnienie rolnictwa, rozwój infrastruktury, lepsze wykorzystanie potencjału produkcyjnego wsi i rolnictwa, aktywną promocję eksportu, bezpieczeństwo żywnościowe, większą pomoc finansową państwa, a także UE.

Równoległe z dokonującymi się przemianami rynkowymi postępująca integracja europejska wymagała podjęcia pilnych działań dostosowawczych do wymogów unijnych przyjętych w Maastricht i wykorzystania do tych celów środków finansowych UE. Dlatego z dniem 28 stycznia 1997 roku Sejm uchwalił Narodową Strategię Integracji ze wskazaniem najważniejszych zadań do wykonania w rolnictwie i gospodarce żywnościowej w świetle przygotowanej nowej strategii na dalsze lata.

#### **4. Średniookresowa strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 1998–2003**

Została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 kwietnia 1998 roku. Wcześniej, bo 25 marca tegoż roku, Komisja Europejska przedstawiła dokument pt. *Partnerstwo dla członkostwa* wytyczający priorytety w działaniach dostosowawczych oraz formy dalszego wspierania finansowego przemian w rolnictwie w obrębie funduszy przedakcesyjnych. W tym samym czasie Komisja zaakceptowała projekty reform finansów i założenia WPR pod nazwą „Agenda 2000”. Wcześniej obowiązywały w UE określone w 1992 roku w tzw. reformie MacSharry’ego korygujące zapisy o rolnictwie zawarte w traktacie z Maastricht.

„Agenda 2000” zredukowała wsparcie cenowe (I filar) i wprowadziła zmiany w funduszach strukturalnych (II filar) oraz położyła nacisk na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich i ochronę środowiska.

W strategii zgodnej z wymogami WPR przyjęto w zapisie następujące cele i zadania (Siekierski, 2002, s. 295):

- restrukturyzacja i modernizacja rolnictwa;
- stworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju, zgodnego z wymogami ekorozwoju;
- kształtowanie lepszych warunków życia i pracy ludności na wsi;
- wielofunkcyjny rozwój wsi dla uzyskiwania alternatywnych źródeł dochodów z pracy pozarolniczej na wsi;
- rozwój technicznej i społecznej infrastruktury na wsi.

W połowie 2000 roku Sejm zaakceptował *Długookresową strategię trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju* w perspektywie 2025 roku z odpowiednimi zapisami odnoszącymi się do rolnictwa i obszarów wiejskich.

## **5. Pełne członkostwo Polski w UE i program rozwoju wsi i rolnictwa w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2004–2006**

Z dniem 1 maja 2004 roku Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. Dla uzyskania środków z funduszy strukturalnych zobowiązana była (tak jak i inne kraje członkowskie) do opracowania Narodowego Planu Rozwoju (NPR). W NPR na lata 2004–2006 wskazano cel główny (strategiczny), tj. rozwijanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, oraz trzy cele szczegółowe: pomoc finansową dla regionów o niskim poziomie rozwoju, pomoc dla obszarów strukturalnie zaniedbanych, a także na modernizację i kształcenie.

Szczegółowe cele i zadania dotyczące rolnictwa i wsi zawarto w Zintegrowanych Programach Operacyjnych Rozwoju Regionalnego (ZPORR), Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz SPO: „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” i SPO: „Rybackstwo i przetwórstwo ryb”.

ZPORR składał się z czterech osi rozwojowych, uwzględniających następujące priorytety w sektorze rolno-spożywczym:

- wspieranie zmian i dostosowań w rolnictwie,
- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i ochrona środowiska,
- rozwój i dostosowanie przetwórstwa artykułów rolnych do norm unijnych.

SPO: „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” obejmował dwa zadania:

- restrukturyzację i modernizację sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich,
- ochronę środowiska i gospodarki wodnej oraz zasobów ludzkich.

PROW z kolei zawierał 10 działań, w tym: renty strukturalne, wspieranie rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach i gospodarstw niskotowarowych, przedsięwzięcia rolno-środowiskowe i poprawa dobrostanu zwierząt, wspieranie grup producenckich, a także rozwój rolnictwa ekologicznego, ochrona różnorodności biologicznej, środowiska i krajobrazu oraz zalesienia słabych gleb (Siekierski, 2010, s. 112–113).

## **6. Rozwój rolnictwa i wsi w założeniach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007–2013**

Przed 2005 rokiem podjęto w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego prace studialne nad kolejnym NPR-em. Wraz z wyborami do Sejmu oraz zmianą ekipy rządowej jesienią 2005 roku ustalono potrzebę dokonania istotnych zmian i korekt w tym projekcie. W konsekwencji nowy dokument pod nazwą Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia (NSRO) na lata 2007–2013 przyjęto do realizacji w 2006 roku. Równocześnie przygotowano spójną z nim Narodową Strategię Rozwoju Regionalnego oraz dwa opracowania kompatybilne z NSRO

opracowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW), a mianowicie: Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

Powyższe dokumenty stanowią kontynuację działań planistycznych w krajach UE zapoczątkowanych w latach 2004–2006, a więc z chwilą przystąpienia Polski do tej organizacji jako pełnoprawnego członka.

### 6.1. Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007–2013

Przygotowana została przez MRiRW w świetle wymogów i dokumentów strategicznych UE:

- wytyczne UE dla polityki rozwoju obszarów wiejskich w kontekście nowych założeń WPR,
- weryfikacja Strategii Lizbońskiej,
- wytyczne dla rozwoju sektora rybołówstwa.

Strategia zawiera osiem rozdziałów (*Program rozwoju...*, 2007, s. 92):

- I. Ewolucja polityki rolnej.
- II. Charakterystyka obszarów wiejskich i rolnictwa.
- III. Rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa do 2020 roku – próba prognozy.
- IV. Cele i priorytety strategii – uzasadnienie wyboru.
- V. Działania służące realizacji celów i priorytetów.
- VI. Aspekty regionalne Strategii.
- VII. Monitorowanie i ocena realizacji Strategii.
- VIII. Ramy instytucjonalne i finanse.

Cel nadrzędny Strategii zakłada poprawę warunków życia i pracy mieszkańców wsi poprzez wzrost gospodarczy z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska. Cele szczegółowe sformułowano następująco:

- wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich przez różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów i dla zmniejszenia bezrobocia, w tym strukturalnego na wsi;
- poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;
- wzmocnienie przetwórstwa rolno-spożywczego w kierunku poprawy jakości i bezpieczeństwa żywności.

Warto zauważyć, że z dziewięciu ustalonych priorytetów pięć dotyczy rozwoju obszarów wiejskich i ochrony środowiska. Charakter priorytetowy miały także działania służące poprawie efektywności i dochodowości gospodarki rolnej poprzez ich modernizację i zmiany strukturalne. Ważną rolę przypisano również poprawie infrastruktury społecznej i technicznej na obszarach wiejskich oraz rozwojowi instytucjonalnej obsługi wsi i rolnictwa.

### 6.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Projekt PROW na wyżej wymienione lata został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 sierpnia 2006 roku i przekazany Komisji Europejskiej w celu rozpoczęcia uzgodnień dotyczących finansowania działań z funduszy UE.

W programie przyjęto cztery cele główne wraz z przypisanymi im działaniami osi priorytetowych (*Program rozwoju...*, 2007, s. 6):

- 1) poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- 2) poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich,
- 3) poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej,
- 4) Leader (współpraca międzyregionalna i lokalne strategie rozwoju).

PROW uwzględnił w jednym spójnym programie połączenie instrumentów finansowych rozwoju obszarów wiejskich z sektorowymi programami operacyjnymi rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej na obszarach wiejskich.

## **7. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020**

Strategia została przygotowana w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a Rada Ministrów przyjęła ją 25 kwietnia 2012 roku. Z kolei 24 stycznia 2013 roku minister rozwoju regionalnego wydał opinię o jej zgodności ze Średniookresową Strategią Rozwoju Kraju 2020 (Siekierski, 2013, s. 133–150).

Z tymi dokumentami w bezpośredniej relacji pozostaje dziewięć zintegrowanych strategii służących realizacji celów głównych i szczegółowych w gospodarce w przyjętych latach. Powyższe opracowania nawiązują do dokumentu przyjętego przez Radę Ministrów wcześniej, bo 26 kwietnia 2011 roku, a zatytułowanego Krajowy Program Reform, kompatybilnego ze Strategią Unii Europejskiej „Europa 2000”.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020 (SZRWRiR) składa się z trzech rozdziałów merytorycznych i dwóch załączników (MRiRW, 2012, s. 157):

- Rozdział I. Streszczenie diagnozy sytuacji i prognozy trendów rozwojowych;
- Rozdział II. Główne założenia Strategii;
- Rozdział III. System realizacji Strategii;
- Załącznik 1. Diagnoza sytuacji z uwzględnieniem stanu środowiska i zróżnicowań przestrzennych wraz z prognozą trendów rozwojowych;
- Załącznik 2. Streszczenie wyników niezależnych ocen Strategii.

### **7.1. Diagnoza sytuacji z uwzględnieniem stanu środowiska i zróżnicowań przestrzennych, prognoz rozwojowych oraz analizy SWOT**

Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo są głównymi rodzajami działalności, które realizują cele związane z ochroną zasobów naturalnych. Obszary wiejskie to miejsce, gdzie żyje i wypoczywa polskie społeczeństwo; jednocześnie na obszarach tych prowadzone są różne rodzaje aktywności gospodarczej. Powszechnie uważa się, że w ramach wielofunkcyjności obszarów wiejskich główną ich funkcją jest produkcja żywności i ochrona środowiska.

W opracowaniu wnikliwie przedstawiono następujące dane dotyczące obszarów wiejskich: stan kapitału ludzkiego i społecznego, działalność rolniczą i pozarolniczą, rozwój terytorialny i powiązania przestrzenne, infrastrukturę oraz stan środowiska naturalnego.

Z kolei analiza SWOT pokazuje mocne i słabe strony obszarów wiejskich, rolnictwa i rybołówstwa, zbadane na płaszczyźnie społecznej, gospodarczej i środowiskowej, oraz związane z nimi szanse i zagrożenia.

Polska jest podzielona na 16 województw, 314 powiatów, 66 miast na prawach powiatów i 2479 gmin. Obszary wiejskie stanowią około 90% całkowitej powierzchni kraju i są zamieszkiwane przez blisko 40% ludności kraju. Gęstość zaludnienia na wsi wynosi 53 osoby na km<sup>2</sup>. Przyrost naturalny w 2009 roku na wsi był wyższy niż w miastach. W 2010 roku ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowiła 21,2%, produkcyjnym – 63,2%, a poprodukcyjnym – 15,6%. Na obszarach wiejskich w 2011 roku w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie pracowało 12,3% ogółu pracujących w Polsce. Liczba pracujących w tym samym ujęciu w przeliczeniu na 100 ha wynosiła 13,9 (wobec 8,3 według średniej dla UE), zaś liczba UR na pełnozatrudnionych odpowiednio 10,6 wobec 6,4 w UE. W samym rolnictwie natomiast ludności rolniczej było 7,9%, a aktywnej zawodowo 15,2%, tj. odsetek ogółu ludności w 2009 roku (w UE poniżej 4%). Mały odsetek ludzi zamieszkałych na wsi pracuje w państwowych zakładach. W 2011 roku w swoich rolniczych gospodarstwach rolnych pracowało wyłącznie lub głównie 221,6 tys. osób, tj. 39,4% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej zamieszkałej z użytkownikami gospodarstw.

Według ustaleń prognostycznych na wsi do 2020 roku nastąpią pozytywne zmiany demograficzne związane ze wzrostem liczby ludności oraz dodatnim saldem migracji zagranicznych. Problemem pozostaje na wsi jakość kapitału ludzkiego (słaby dostęp do usług) oraz niekorzystna struktura wykształcenia ludności wiejskiej. Szacuje się także, że 0,5–1,4 mln osób nie znajduje zatrudnienia poza rolnictwem, a wskaźnik zagrożenia ubóstwem na wsi jest większy niż w miastach. Sprzyja temu procesowi bariera komunikacyjna i różnice rozwojowe międzyregionalne oraz między miastem a wsią.

Na sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców wsi istotny wpływ wywiera sektor rolno-spożywczy. Warto jednak zauważyć, że zwłaszcza pozycja przemysłu spożywczego w Polsce jest silniejsza niż w innych krajach UE. Przemiany w przetwórstwie zachodzą wszak szybciej w powiązaniu ze zmianami dokonującymi się w rolnictwie. Dlatego wskazuje się w diagnozie na potrzebę zapewnienia zrównoważonego rozwoju całego sektora rolno-spożywczego. Zwraca się także większą uwagę na kwestie rozwoju infrastruktury transportowej, której niedorozwój na obszarach wiejskich jest poważną barierą rozwoju przedsiębiorczości, oraz mobilności pracujących (dojazdy do pracy). Podobnie rzecz wygląda ze stanem potencjału energetycznego i sprawności linii przesyłowych. Również poziom wdrożenia technologii informatyczno-telekomunikacyjnych na wsi jest bardzo niski.

W diagnozie przyjętej w strategii stwierdza się, że w perspektywie 20 lat znaczna część terenów rolniczych będzie musiała zostać przeznaczona na tereny zurbanizowane, co zwiększy skalę działań niezbędnych na rzecz ochrony gleb o wysokiej jakości rolniczej i ekologii, a szerzej na rzecz ochrony środowiska naturalnego oraz zasobów kulturowych w przestrzeni kraju. W diagnozie dużo uwagi zwrócono na rozwój zaplecza naukowo-badawczego i zwiększenie nakładów finansowych na ten cel.

## 7.2. Główne założenia strategii – cele, wizja, priorytety i kierunki interwencji

Cel główny – poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym w rolnictwie i rybactwie, dla zrównoważonego rozwoju kraju.

Wizja – obszary wiejskie w 2020 roku będą atrakcyjnym miejscem pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej lub pozarolniczej, które w sposób komplementarny przyczynią się do wzrostu gospodarczego. Tereny te będą dostarczały dóbr rynkowych i publicznych dzięki zachowaniu unikatowych walorów przyrodniczych, krajo-  
brazowych i kulturowych dla przyszłych pokoleń.

Mieszkańcy wsi będą posiadać szeroki dostęp do edukacji, zatrudnienia, ochrony zdrowia, dóbr kultury i nauki, informatyki i infrastruktury technicznej. Obszary wiejskie zachowają swój unikatowy charakter dzięki zrównoważonemu rozwojowi konkurencyjnego rolnictwa i rybactwa.

Cele szczegółowe strategii:

- 1) Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości;
- 2) Poprawa warunków życia oraz ich dostępności przestrzennej;
- 3) Bezpieczeństwo żywnościowe;
- 4) Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego;
- 5) Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu.

Priorytety strategiczne:

- 1) Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki;
- 2) Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej;
- 3) Wzrost zatrudnienia, podniesienie jego jakości;
- 4) Budowa zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa;
- 5) Rozwój obszarów wiejskich;
- 6) Rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej.

Z kolei zawarte w strategii kierunki interwencji stanowią zbiór działań, jakie należy podjąć w odniesieniu do potrzeb i szans rozwojowych danego regionu (obszaru).

## 7.3. System realizacji strategii – mechanizmy wdrażania, koordynacji i finansowania

System ten stanowi element szerszego systemu zarządzania rozwojem kraju. Oparty jest na wspólnych standardach uwzględniających zasady partnerstwa i współpracy, koordynacji oraz zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju. W MRiRW opracowany został system koordynacji wdrażania strategii.

Finanse przeznaczone w ramach budżetu SZRWRiR na realizację każdej z dziewięciu zintegrowanych strategii rozwoju zostały ujęte w Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju (ŚSRK). Realizacja celów w dużym stopniu będzie zależeć od wsparcia w ramach Polityki Spójności na lata 2014–2020. Blisko 31% całkowitego budżetu strategii będą stanowiły środki z budżetu państwa, pozostałe będą pochodzić ze środków unijnych (około 48%), w tym 11% z budżetu jednostek samorządu terytorialnego. Struktura podziału budżetu na cele ŚSRK zakłada przeznaczenie: około 28% na poprawę warunków życia lud-

ności wsi i dostępności komunikacyjnej, ponad 20% na wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, również około 21% na wzrost produktywności sektora rolno-spożywczego, 18,6% na ochronę środowiska, około 13% na bezpieczeństwo żywnościowe.

## 8. Podsumowanie

Reasumując, w okresie przedakcesyjnym polskie rolnictwo i wieś znajdowały się w trudnym położeniu związanym z zaszłościami historycznymi, a także długotrwałą dekoniunkturą w rolnictwie oraz recesją w okresie początkowym transformacji systemowej. Realizowane wówczas strategie pozostawały w bezpośredniej relacji z wdrażanymi strategiami rozwojowymi kraju – partykularną Leszka Balcerowicza, a następnie *Strategią dla Polski* Grzegorza Kołodki.

Po okresie stowarzyszeniowym i wraz z wejściem Polski do UE z dniem 1 maja 2004 roku polska gospodarka, w tym sektor rolno-spożywczy, a zwłaszcza jej ważne ogniwo: przemysł rolno-spożywczy, uzyskała nowe impulsy dynamicznego rozwoju. Przyczyniło się do tego niewątpliwie znaczące wsparcie finansowe przemian gospodarczych w sektorze rolno-spożywczym udzielone przez UE w ramach wymienionych wcześniej funduszy przedakcesyjnych, a później funduszy strukturalnych. Płatności bezpośrednie są obecnie głównym instrumentem wspierania sektora rolnego w UE. Szczególną uwagę należy zwrócić na dynamiczny rozwój przetwórstwa żywności i eksport artykułów rolno-spożywczych, zwłaszcza do krajów unijnych.

Dokonując w opracowaniu historycznego przeglądu działań strategicznych w polskim sektorze rolno-spożywczym, wskazano na miejsce i zmiany, jakie zaistniały w tym sektorze przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej w porównaniu do wielkości średniej unijnej (UE-24).

W prezentowanej pracy wskazano na znaczenie dla rozwoju kraju i rolnictwa wdrażania uzgadnianych z UE dokumentów – Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004–2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007–2013, a następnie przygotowanych oddzielnie dokumentów strategicznych dla rozwoju wsi, rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej. Szczególną rolę wśród nich odgrywa Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007–2013 oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

W perspektywie planistycznej do 2020 roku UE i jej krajów członkowskich opracowano nowe dokumenty strategiczne w kontekście unijnej strategii „Europa 2020”, a mianowicie: Średniookresową Strategię Rozwoju Kraju 2020 oraz kompatybilną z nią Średniookresową Strategię Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020.

Komisja Europejska, przyjmując nowe założenia dla Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 roku, wytyczyła główne kierunki działań strategicznych w obszarze wsi i sektora rolno-spożywczego, które wpisują się w cele polskiej polityki rolnej i znajdują w pełni odzwierciedlenie w wymienionych dokumentach. Dotyczą zatem wzrostu produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, poprawy efektywności oraz ochrony środowiska naturalnego. Nowe instrumenty WPR i rozwoju obszarów wiejskich stwarzają większe możliwości niż dotychczasowe interwencje związane z rozwojem usług na wsi i miejsc pracy w zatrudnieniu pozarolniczym. Niewątpliwie będzie to zależeć od istotnego postępu w roz-

woju infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich. Problemem nadal pozostaje większe wsparcie (zwłaszcza finansowe) przemian strukturalnych w rolnictwie, które nie mieszczą się obecnie w dopłatach bezpośrednich z Unii Europejskiej. Priorytetowym działaniem pomocowym w tych przemianach powinno być wsparcie o charakterze inwestycyjno-rozwojowym, gdy kluczowym wyzwaniem przyszłości dla całego sektora niezmiennie pozostaje bezpieczeństwo żywnościowe.

## Bibliografia

- Chechelski, P., Grochowska, R., Wigier, M. (2012). *Wyzwania i ograniczenia długookresowego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: Wyd. IERiGŻ PiB. ISBN 978-83-7658-221-4.
- MRiRW (2012). *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020*. Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013* (2007). Brwinów: Centrum Doradztwa Rolniczego.
- Siekierski, J. (1996). *Procesy transformacji systemowej w rolnictwie i gospodarce żywnościowej w Polsce*. Kraków: ZP-H „Styrex” s.c. Barbara i Michał Kolbusz. ISBN 83-906380-0-2.
- Siekierski, J. (2002). *Rolnictwo i wieś polska wobec współczesnych wyzwań rozwojowych i integracyjnych*. Tarnów: Wydawnictwo Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej. ISBN 83-917312-0-0.
- Siekierski, J. (2010). *Rolnictwo i wieś przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego. ISBN 978-83-60633-36-6.
- Siekierski, J. (2013). Strategie rozwoju Polski w latach 1990–2030. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 22(1), 133–150.
- Woś, A. (1994). Strategia rozwoju sektora żywnościowego w Polsce. *Ekonomista*, 3.
- Wspólna Polityka Rolna* (2014) [online, dostęp: 2014-02-20]. Dostępny w Internecie: [http://portalwiedzy.onet.pl/124553,,,wspolna\\_polityka\\_rolna,haslo.html](http://portalwiedzy.onet.pl/124553,,,wspolna_polityka_rolna,haslo.html).
- Zielonym do Unii. Perspektywy wsi polskiej w Unii Europejskiej: ważne pytania, ważne odpowiedzi* (2014) [online, dostęp: 2014-02-20]. Witryna współfinansowana przez Fundusz Współpracy ze środków Programu „Agro-Info”. Dostępny w Internecie: <http://www.agro.eko.org.pl>.

## Strategies for the development of agriculture and rural areas in Poland between 1990–2020

**Abstract:** The paper presents a historical overview of strategic concepts for rural and agriculture development (broadly: agriculture and food sector) and their implementation in Poland between 1990–2020. In this article the compatibility of these documents with the national and EU ones was considered. For their presentation, the two periods of changes were presented, that is the initial transformation and association with EU structures as well as complete Polish membership in the EU.

The article also describes the transformation of Polish agricultural and food sector in the light of the middle European size (EU24) before and after the Polish accession to the EU. In the last part of the paper the author discusses the main content of the diagnosis, assumptions and requirements currently implemented for realization of the Sustainable Rural Development, Agriculture and Fisheries 2012–2020.

**Key words:** strategy for the development of agriculture and rural transformation system, European integration, sustainable development, strategic documents, the Strategy for Sustainable Rural Development, Agriculture and Fisheries for the years 2012–2020